

LARS-ERIK THUNHOLM:

"Bankakuten" i historiskt perspektiv

Sedan Kreuger-kraschen och ändå fram till de allra senaste åren har de svenska finansmarknaderna varit förskonade från kriser av allvarlig och omfattande art. Mot bakgrund av denna långa, bekymmersfria period av stabilitet och förtroende har den aktuella finanskrisen inneburit en svår chock både för allmänheten och finansmarknadens aktörer, skriver Lars-Erik Thunholm.

Det är dock inte första gången staten ingripit. Sedan början av 20-talet har det inträffat några gånger.

Filosofie hedersdoktorn, bankdirektör Lars-Erik Thunholm har varit både verkställande direktör och styrelseordförande i SE-banken.

Internationell ekonomisk historia erbjuder en mångfald exempel på förhärjande finanskriser, som lett till omfattande bankfallissemang och betydande förluster för bankernas insättare och övriga fordringsägare. Som det extrema exemplet på en sådan företeelse kan man erinra om den amerikanska bankkrisen under 1930-talets depression, då 7 000 banker gick under med enorma förluster för den amerikanska allmänheten. Att sedan dess frågan "can you trust your bank?" haft aktualitet och berättigande bland denna allmänhet, kan man mycket väl förstå. I Förenta staterna har ju bankfallissemang även i senare tid varit en icke ovanlig företeelse, även om den stora massan av insättare där numera åtnjuter ett skydd i form av en allmän inlåningsförsäkring.

Inte heller här i Sverige har vi under tidernas lopp varit förskonade från finanskriser av mer eller mindre allvarlig art. Den svåra kris vi nu upplever sedan ett par år tillbaka och som under dessa år bara gått från ont till värre, är inte heller en unik företeelse för vårt vidkommande. Liknande kriser har härjat förr, såsom det ofta påpekats i den aktuella debatten. Vid en historisk återblick — och vid jämförelser med förhållandena i andra länder — har man dock kunnat konstatera en sak som i och för sig är anmärkningsvärd, nämligen att trots svåra kriser inlåningskunderna i svenska banker aldrig behövt förlora några pengar, och att vad man kallar en "run", dvs en uttagsrusning, mot en svensk bank egentligen aldrig förekommit. Allmänhetens förtroende för bankväsendets stabilitet synes aldrig ha på allvar rubbats — något som internationellt sett torde vara en ganska unik omständighet.

Detta betyder nu ingalunda, att det inte under tidernas lopp förekommit fall där enskilda svenska bankinstitut råkat i allvarliga svårigheter — vare sig det nu berott på ogynnsamma konjunkturer eller på misskötsel av bankens affärer — och hotats av obestånd och konkurs med stora risker för fordringsägarna. Men sådana olycksfall har aldrig tillåtits gå till sina yttersta konsekvenser, situationen har alltid på något sätt klarats upp, innan det kommit till det slutliga sammanbrottet eller utvecklats till en allmän förtroendekris. Bankernas aktieägare har väl i många fall fått svida, fått se sitt kapital gå förlorat, men insättarna har alltid sauverats. Till en del kan man hänföra denna lyckliga omständighet till solidariska aktioner från de bättre ställda bankernas sida, i det dessa övertagit fallerande bankers rörelse eller medverkat i finansiella rekonstruktioner av dessa. Men ytterst och framför allt har det berott på att staten ställt sig som garant för bankväsendets stabilitet och för förtroendet för de enskilda bankinstitut. Och, kan man tillägga, haft goda skäl för ett sådant ställningstagande.

Och nu är vi där igen. I den nu aktuella bankkrisen har statsmakterna mycket resolut trätt in som räddare i nöden och förhindrat att krisen lett till sammanbrott för enskilda institut eller hela banksystemet. I ett första skede avvärjde man ett fallissemang i de värst drabbade bankerna. I ett andra skede går man nu ett steg längre och utfärdar en generell garanti för samtliga bankers förpliktelser.

Ett sådant engagemang från statens sida har uppfattats som en mycket radikal åtgärd, och det har väl icke saknats kritiska synpunkter. Det har dock rått bred politisk enighet kring behovet av en sådan

åtgärd, och ser man det historiskt kan man också hävda att det ansvar staten därigenom axlar, återspeglar ett i Sverige traditionellt synsätt.

Staten griper in

Första gången denna fråga om statens roll i en bankkris ställdes på sin spets var under de svåra åren i början av 1920-talet, då ett antal banker höll på att gå under i efterkrigsdeflationen, med de enorma kreditförluster som vållades av de våldsamma prisfallen och kursfallen på aktie marknaden. De största bankerna kunde väl, om än med viss möda, klara sig igenom krisen av egen kraft, men för ett antal av provinsbankerna var kreditförlusterna av den storleksordningen att deras egna kapitalresurser inte räckte till för de nödvändiga avskrivningarna. Den ena efter den andra hotades av obestånd och konkurs.

I det läget sattes ett intensivt arbete i gång i samverkan mellan regeringen och de ledande bankerna för att förhindra dylika kalamiteter och finna vägar till rekonstruktion av de fallerande bankerna. Från år 1922 kanaliserades dessa ansträngningar genom en särskild institution, *Kreditkassan av 1922*, till vars aktiekapital på 10 Mkr staten och bankerna bidrog med hälften var. Kassans verkliga styrka utgjordes dock av en garantifond på 50 Mkr, tillskjuten av staten, som tog det yttersta ansvaret.

Kassans huvudsakliga uppgift avsågs från början vara att hjälpa till med anskaffning av nytt kapital till de banker som behövde rekonstrueras, framför allt då genom att garantera nyemissionerna av aktier och belåna sådana för aktieägar-

nas räkning. Efterhand kom verksamheten dock att utvidgas till ett övertagande av tyngande kreditengagemang från de krisdrabbade bankerna. Det var, kan man säga, den tidens "Securum"-lösning. Kassans uppgift sågs från början som tillfällig, och meningen var att den skulle avvecklas senast 1927. Så blev det nu inte. Krisen blev djupare och långvarigare än man från början haft klart för sig, och när man var framme vid 1927, blev det nödvändigt att förlänga dess verksamhet på obestämd tid. I samband därmed utlöstes bankerna från sitt delägarskap, och kassan blev en helt statlig angelägenhet med utökade kapitaltillskott från statens sida.

"Til syvende og sist" förlorade kassan inga stora pengar på sitt bankengagemang, dessa kunde efterhand avvecklas utan nämnvärda förluster. Däremot gjorde den avsevärda förluster på de industriengagemang som hamnat i dess ägo genom den nämnda avlyftningspolitiken. När kassan slutligen mot slutet av 1930-talet avvecklats dessa, beräknades dess sammanlagda förluster ha uppgått till ca 100 Mkr. Det låter kanske inte mycket för våra härdade öron, men om man multiplicerar siffran med 20 för att kompensera för penningvärdets fall, och dessutom ställer den i relation till den tidens mera blygsamma statsbudget, så ser det strax annorlunda ut.

Kassans verksamhet blev, om än kostsam, så dock helt framgångsrik i den meningen att genom dess insatser — parallellt med stödjande insatser från ett par av storbankerna — några slutliga fallissemang i bankväsendet förhindrades och förtroendet för de krisdrabbade bankerna kunde bevaras.

I två fall översteg dock rekonstruk-

tionsbehoven under 1920-talets bankkris Kreditkassans resurser, nämligen ifråga om Lantmannabanken (sedermera omdöpt till Jordbrukarbanken) och Nordiska Handelsbanken (gemenligen kallad Nordbanken, sedermera omdöpt till Göteborgs Handelsbank). För att rädda dessa banker gick staten direkt in med avgörande kapitaltillskott. Dessa banker kom sedan att bli de statliga ägarengagemang i affärsbankväsendet som 1948 omvandlades till Sveriges Kreditbank och sedan så småningom kom att ta skepnaden av den aktuella Nordbanken.

Statens agerande till stöd för det privata bankväsendet under 1920-talets bankkris får inte uppfattas som om statsmakterna på den tiden — såsom nu är fallet — påtagit sig något slags principiellt ansvar för bankväsendets stabilitet. Det var väl snarare ett slags pragmatiskt handlande, där staten genom omständigheternas tryck steg för steg drevs in i den ena stödaktionen efter den andra. Man såg sig nödsakad att försöka avvärja en förtroendekris som kunde försätta hela bankväsendet ur funktion med förödande konsekvenser för hela samhällsekonomin. Bidragande till beredvilligheten att komma de krisdrabbade bankerna till hjälp var säkert också, att man från statens sida kände ett visst ekonomiskt-politiskt ansvar för vad som hänt. Krisens skärpa och förhärjande konsekvenser berodde uppenbarligen på den deflationspolitik som under dessa svåra år bedrevs i syfte att återknyta den svenska kronan till guldmyntfoten vid den gamla guldpariteteten. Som finansminister Wohlin några år senare uttryckte saken inför riksdagen:

"På den tiden hade som bekant en be-

tydande förändring av det svenska penningvärdet ägt rum, vartill statsmakterna på olika sätt medverkat. Denna deflation var som bekant en huvudorsak till den kris som därefter följde, och redan i denna omständighet låg en uppfordran till statsmakterna att ingripa vid de därefter inträffade bankfallissemangen."

Stödpolitiken blev dock inte fri från kritik. Särskilt när det gällde det statliga övertagandet av Lantmannabanken gick debattens vågor höga. Bland dem som tog avstånd från regeringens agerande härvidlag var en sådan auktoritet i bankfrågor som professor Sven Brisman.

Allmänna sparbankskraschen 1929

Mot decenniets slut kom sedan i ett mera speciellt sammanhang nya anspråk att ställas på statligt stöd till fallerande banker, nämligen i samband med den allmänna sparbankskraschen 1929.

De s k allmänna sparbankerna, ett tiotal spridda över hela landet, var en speciell typ av sparbanker, som speciellt appellerade till småfolket och hade starkt politiskt stöd från socialdemokratiskt håll. De drog till sig inlåningsmedel med hjälp av högre inlåningsräntor än som eljest var gängse på marknaden, och placerade dess medel framför allt i fastighetskrediter. Under loppet av 1929 rådde flertalet av dessa sparbanker på obestånd. Det visade sig att deras utlåning framför allt engagerats i ett hejdlöst, förlustbringande tomtjobberi i Stockholms förorter. Dessutom hade stora summor förskrämlats av sparbankernas ledande män. Vid en utredning framkom, att de

aktuella förlusterna uppgick till inte mindre än 60 % av deras utlåning. De fallerande sparbankerna hade 88 000 insättare, som nu stod inför risken att förlora det mesta av sina sparslantar.

I det läget ingrep regeringen och begärde bemyndigande av riksdagen att gottgöra insättarna för huvuddelen av förlusterna. I propositionen till riksdagen sade finansminister Wohlin: "synes det mig knappast kunna undgås, att det allmänna av billighetsskäl träder hjälpare emellan i syfte att skydda insättarnas intresse". Den här gången kunde man inte åberopa något ekonomiskt-politiskt ansvar för vad som skett eller risker för en utbredd förtroendekris, det var helt enkelt fråga om grov misskötsel och falsarier. Ändå rådde full enighet i riksdagen om statens plikt att svara för fiolerna. När allt kom omkring var det väl inget parti som ville riskera att stöta sig med 88 000 potentiella väljare.

I den svåra finansiella kris som några år senare drabbade Sverige i samband med Kreugerkraschen och den ekonomiska världsdepressionen i början av 1930-talet var man likaså från statsmakternas sida redo att med olika åtgärder gripa in för att garantera bankväsendets stabilitet. Finansiella insatser av någon större omfattning blev dock nödvändiga endast i ett fall, nämligen stödet till Skandinaviska Banken på våren 1932. Till bankens förfogande ställdes då statliga stödkrediter på sammanlagt 215 Mkr. Som Kreugerkoncernens största kreditgivare var banken starkt skakad av koncernens fallissemang. Även i denna situation var liksom i 1920-talets kris samhällsekonomiska hänsyn avgörande för statens engagemang. Hade banken dragits med i kraschen hade konsekvenserna för svenskt

näringsliv och landets internationella finansiella relationer blivit förödande. Vad det då gällde var att avvärja en likviditets-kris, bankens solvens var egentligen inte hotad. Inom några år kunde statskrediterna återbetalas, och banken förlorade till slut ingenting på sina Kreugerkrediter, som gällde på sikt sunda och livskraftiga företag. Men situationen just i mars—april 1932 var onekligen elakartad, och att det inte blev värre än det blev, får tillskrivas ett mycket snabbt och energiskt ingripande från regeringens och riksbankens sida.

Förskonad från kriser

Sedan dess och ända fram till de allra senaste åren har de svenska finansmarknaderna varit förskonade från några kriser av allvarlig och omfattande art. Det svenska bankväsendet har utvecklats i takt med det långsiktiga ekonomiska framåt-skridandet i vårt land, och framför allt har det kunnat bygga upp sin finansiella styrka tack vare god räntabilitet och klok reserveringspolitik. Internationellt sett har vårt bank- och kreditväsen förvärvat ett anseende för effektivitet och soliditet. Under denna långa tid har förtroendet för våra finansiella institutioner, vare sig det gäller affärsbanker, sparbanker eller försäkringsbolag, aldrig varit rubbat.

Mot bakgrund av denna långa, bekym-

mersfria period av stabilitet och förtroende har den aktuella finanskrisen med dess oerhörda djup och utbredning givit den svenska allmänheten och finansmarknadens aktörer en svår psykologisk chock. Kreditförlusterna har tornat upp sig, nått nästan astronomiska proportioner. De har inte bara äventyrat enskilda instituts existens, utan har efterhand spritt sig till hela det finansiella systemet, hotat detta med kollaps. Vi har fått en smärtsam påminnelse om hur riskbemängd all bankrörelse i själva verket är, hur utsatt den är för konjunkturernas växlingar, hur känslig den är för skiuftningar i den ekonomiska politiken. Och det är inte bara det inhemska betalningssystemets trygghet och kreditförsörjningen som står på spel. Vi har också fått känna på, hur beroende vi är av omvärldens förtroende för vårt bankväsendes stabilitet.

Här är inte platsen att analysera finanskrisens orsaker eller att spekulera över dess fortsatta förlopp. Det är bara att konstatera, att i det allvarliga läge som uppstått, finns det ingen annan väg ur krisen än att staten på det sätt som nu sker och som skett i tidigare skeden, träder in som yttersta garant för bankväsendets stabilitet. Sedan är det en annan sak på vilka villkor detta skall ske och vilka förändringar i vårt bankväsendes struktur en sådan garanti på sikt kommer att kräva.